

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Возняк С. М., Демешок О. О., Андріянова Н. М., Шпура М. І.

Вступ

Зазначимо, що гібридна війна наразі стала частиною нашого сьогодення, а також сприяла значним змінам в усіх сферах, а саме: економічній, політичній, військовій, соціальній та інших. Початком спаду економічного розвитку в країні можна вважати події 2014 р., які призвели до анексії Криму та збройного конфлікту на Сході нашої країни. Що відповідно суттєво вплинуло на розвиток країни та надав поштовх для подальшої актуалізації її військової сфери.

Таким чином, постає завдання з формуванням за забезпеченням ефективного функціонування сучасної економіки. З початком воєнних дій по всій території України ця сфера зазнала досить руйнівних наслідків. Також зазначимо, що з початком російської агресії відбулися деструктивні процеси, а саме: руйнація інфраструктури, що в процесі призвело до гуманітарного кризу й значних соціальних втрат. Відмітимо, що в результаті збройної агресії російської федерації було частково втрачено експортний потенціал України та її зовнішній ринків.

Це надало поштовх до корегування економічної позиції та практично змінило її, що, згодом, надасть змогу країні адаптуватися та реорганізуватися під потреби війни.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вже більше двох місяців триває наймасштабніша війна з часів Другої світової. Однією з ключових проблем цієї війни є її абсолютна ірраціональність. За даними російських СМІ¹ майже три четверті російського населення підтримує ведення так званої «військової операції» на території України та незалежність «ДНР», «ЛРН». Як результат вторгнення обмінний курс знаходиться під значним тиском та створюється велике навантаження на державні фінанси та управління державним боргом. Що нагально потребує формування концепції реконструкції економіки країни з урахуванням реальної ситуації.

Також зазначимо, абсолютна більшість країн світу в ООН засуджують дії РФ. Наразі здійснено багато кроків з вигнання росії з усіх міжнародних інституцій та накладено сотні санкцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Досить чітко розкривають взаємозв'язок економіки та війни у своїх працях Л. Верховод², К. Зацепіної³, І. Кононова⁴, С. Кулицького⁵ та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням всіх подій в Україні мало освітленою залишається проблема розкриття економічних аспектів ведення гібридної війни.

Формулювання цілей (постановка завдання). Начасі актуальним є дослідження впливу гібридних війн на економіку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зазначимо, що станом на 5 квітня 2022 року з боку країн ЄС та інших вже було введено 5 пакетів санкцій щодо росії:

- заборона на імпорт вугілля з Росії на суму 4 мільярди євро на рік, «що скорочує ще одне важливе джерело доходу для Росії»;
- повна заборона транзакцій для чотирьох ключових російських банків, серед яких ВТБ, другий за величиною російський банк;
- заборона російським суднам на доступ до портів ЄС і заборона роботи російських і білоруських автотранспортних операторів;
- подальша заборона на експорт на суму 10 мільярдів євро у важливих сферах: високотехнологічні напівпровідники, транспортне обладнання;

² Верховод Л. І. Тіньові практики в структурі економічної поведінки жителів прифронтових зон Донбасу (за результатами дослідження у 2017 р.). *Український соціологічний журнал*. 2017. Вип. 17–18. С. 100–105. URL: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/11535>.

³ Зацепіна К. В. Войны и экономика. *Журнал международных исследований развития (МИР)*. 2014. № 1. URL: <https://www.hse.ru/data/2014/04/20/1319308649/1.%20%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B%20%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%20%D0%97%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A.%D0%92..pdf>.

⁴ Кононов И. Ф. Мировая гибридная война или буржуазный бланкизм? Эссе памяти концепта гибридной войны. Пусть покойся с миром. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Вип. 39. С. 146–153.

⁵ Кулицький С. Економічна складова гібридної війни Росії проти України. *Україна: події, факти, коментарі*. 2016. № 20. С. 44–57. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr20.pdf>.

¹ Независимые социологи: 71% россиян испытывает гордость из-за войны с Украиной. *Radio Свобода*: веб-сайт. URL: https://www.svoboda.org/a/nezavisimye-sotsiologi-71-ros-siyan-ispytyvaet-gordostj-iz-za-voyny-s-ukrainoy/31757535.html?fbclid=IwAR2pPrGG--BIR98vu4W9S0BL5gyLDFxYS-1ioMzro_vt-eUNJGigh698N8E (дата звернення: 17.04.2022).

Запроваджені санкції країн проти російської федерації станом на 05.04.2022

Країна	Запроваджені санкції
США анонсував «нищівні» санкції проти Росії	21 лютого запровадили заборону для громадян США на фінансування та інвестиції в ДНР та ЛНР, а також на торгівлю з ними. 22 і 23 лютого були введені санкції проти банків, що фінансують оборонну промисловість (ВЕБ, Промсвязьбанку, та їх 42 дочірніх структур, включаючи ФК ЦСКА), проти дітей вищих російських чиновників (Дениса Бортникова, Петра Фрадкова, Володимира Кірієнка), а також угоди з облігаціями Російської федеральної позики на вторинному ринку. 23 лютого США ввели санкції проти швейцарської компанії Nord Stream 2 AG, оператора газопроводу «Північний потік-2» та її виконавчого директора Маттіаса Варніг ^{6,7} обмеження можливості російських компаній вести розрахунки в долларах, євро, фунтах та єнах обмежувальні заходи – внесення до SDN – блокування активів банку в американській юрисдикції, заборона на доларові транзакції, заборона на проведення будь-яких трансакцій з американськими контрагентами для банків: ВТБ, Відкриття, Новікомбанку, Радкомбанку ⁸ обмежувальні заходи – внесення до САРТА – обмеження на кореспондентські рахунки у США: Сбербанк ⁸ секторальні санкції, що говорять про «обмеження на всі операції, надання фінансування та інші операції з новими борговими зобов'язаннями з терміном погашення понад 14 днів та новими акціями» потрапляють інші великі російські компанії, такі як: Газпромбанк, Россільгоспбанк, Альфа-Банк, Московський Кредитний Банк, «Газпром», «Газпром нафта», «Транснафта», «Ростелеком», «РусГідро», «АЛРОСА», «Радкомфлот», РЖД ⁸ обмеження на імпорт високотехнологічної продукції обмеження на запозичення на ринках США та Європи для найбільших російських державних компаній персональні санкції, що передбачають заморожування активів, проти синів: секретаря Ради безпеки Росії Миколи Патрушева, спеціального представника президента Російської Федерації з питань природоохоронної діяльності, екології та транспорту Сергія Іванова, голови організації «Роснефть» Ігоря Сечина, а також проти топменеджерів ВТБ та персональні санкції, які передбачають заморожування активів, проти президента путіна, міністра закордонних справ Лаврова, міністра оборони Шойгу, голови Генштабу Валерія Герасимова.
Німеччина	призупинила сертифікацію магістрального газопроводу «Північний потік-2», відкликавши чинний звіт Міністерства економіки з аналізу надійності постачання та зажадавши нову оцінку з урахуванням «змін в останні кілька днів» ⁹
Велика Британія	ввела санкції проти ряду російських банків («Промсвязьбанк», «Росія», Індустріальний ощадний банк, «Чорноморський банк розвитку», «Генбанк») і російських підприємців (Геннадія Тимченка, Бориса Ротенберга, Ігоря Ротенберга) Введено заборону на залучення великими російськими компаніями фінансування на британському ринку, а також на імпорт до Росії технологій та обладнання для перероблення нафти. Такі ж заходи застосовуватимуться і до Білорусії ¹⁰ закрили повітряний простір для російських авіакомпаній
Австралія	ввела санкції проти російських банків, фізичних та юридичних осіб із ДНР та ЛНР
Канада	ввела санкції проти російського суверенного боргу, угод із ДНР та ЛНР, а також двох російських банків та депутатів Державної думи, які голосували за визнання ДНР та ЛНР (382 росіян та 32 компаній) ¹¹

⁶ США вели санкції против оператора «Северного-2». *Новая газета*: веб-сайт. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2022/02/23/ssha-vveli-sanktsii-protiv-operatora-sevspotoka-2-news> (дата звернення: 05.04.2022).

⁷ PEESA Designations; Issuance of Russia-related General License. *U.S. Department of the treasury*: веб-сайт. URL: https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/recent-actions/20220223_33 (дата звернення: 05.04.2022).

⁸ «Сбер», ВТБ, «Открытие», Новікомбанк, Совкомбанк и еще ряд банков попали под санкции США. *Банки ру*: веб-сайт. URL: <https://www.banki.ru/news/lenta/?id=10961631> (дата звернення: 05.04.2022).

⁹ Канада негайно вводить санкції проти Росії. *Газета юа*: веб-сайт. URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_kanada-negajno-vvodit-sanktsiyi-proti-rosiyi/1072487 (дата звернення 05.04.2022)

¹⁰ Британія оголосила санкції проти ВТБ і заборонила польоти «Аерофлоту». *Європейська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/24/7134617/> (дата звернення 05.04.2022)

¹¹ EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. European Council Council of the European Union: веб-сайт. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/> (дата звернення 05.04.2022)

	<p>ввела санкції проти 62 компаній та фізичних осіб, а також членів їхніх сімей. У тому числі члени Ради безпеки, включаючи президента Путіна, міністра закордонних справ Сергія Лаврова, міністра оборони Сергія Шойгу та міністра фінансів Антона Силуанова¹²</p> <p>Обмеження запроваджуються проти найбільших російських банків.</p> <p>Канада припинила дію всіх експортних ліцензій для Росії закрили повітряний простір для російських авіакомпаній</p>
Японія	<p>обмежила розміщення російських облігацій на своєму ринку, а також заборонила торгівлю і в'їзд офіційних осіб з ДНР і ЛНР.</p> <p>заборонила видачу віз деяким громадянам Росії та заморозила активи приватних осіб та організацій. Також призупиняється експорт напівпровідників та інших чутливих товарів до військових організацій у Росії^{13,14}</p>
Євросоюз ввів санкції, що стосуються фінансового, енергетичного, транспортного, технологічного сектору, а також візової політики	<p>ввів санкції проти 351 депутата Держдуми, який проголосував 15 лютого 2022 року на підтримку звернення до президента Путіна з проханням визнати ДНР і ЛНР (глава європейської дипломатії Жозеп Боррель оголосив про наміри «позбавити» депутатів Держдуми «шопінгу в Мілані, діамантів в Антверпені»), проти 27 фізичних та юридичних осіб, які «зіграли роль у підриві або загрозі територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України» (у тому числі проти Сергія Шойгу, Андрія Костіна, Ігоря Шувалова, Маргарити Симоньян, Марії Захарової, Володимира Соловйова, Агентства інтернет-досліджень, банку «Росія», Промсвязьбанку та ВЕБ), а також заборонив фінансування російського уряду та ЦБ. На ДНР та ЛНР були накладені торгові та інвестиційні санкції^{15,16,17,18,19}</p> <p>персональні санкції проти президента Путіна, міністра закордонних справ Сергія Лаврова, прем'єр-міністра Михайла Мішустіна та міністра оборони Шойгу, заступника голови Ради безпеки Дмитра Медведєва, спецпредставника президента Сергія Іванова, голови МВС Володимира Колокольцева, депутатів Держдуми та білоруських офіційних осіб, що передбачають замороження активів²⁰</p> <p>санкції проти міністерства оборони, служби зовнішньої розвідки, адміністрації президента – попадання до «оборонного списку» – заборона на постачання товарів та технології, а також надання фінансової допомоги²¹</p> <p>у чорний список ЄС, що передбачає заборону для європейських інститутів на надання їм інвестицій, надання допомоги у проведенні операцій з цінними паперами або іншими інструментами фінансового ринку, а також укладання угод, потрапили: Алмаз-Антей, Камаз, комерційний порт Новоросійськ, «Ростех», РЗ, «Севмаш», Радкомфлот та ОСК²¹</p> <p>до «оборонного списку» ЄС, який передбачає заборону на постачання товарів і технології, а також надання фінансової допомоги, також потрапили компанії: «Уралвагонзавод», концерн «Калашников», «Алмаз-Антей», авіабудівні та суднобудівні корпорації, включаючи «МіГ», «Гелікоптери Росії», «Сухий», «Туполєв», ОСК, а компанії космічного сектора, включаючи ракетно-космічний центр «Прогрес» та ін.²¹</p> <p>заборона банкам приймати депозити від росіян та російських компаній величиною понад €100 тис., продавати клієнтам із Росії цінні папери, номіновані в євро, надавати послуги з продажу цінних паперів, випущених після 12 квітня 2022 року, а також проводити лістинг акцій будь-яких російських держкомпаній (з часткою держави понад 50%) на європейських біржах²²</p>

¹² Байден заявив, що лідери ЄС домовилися запровадити «нищівні пакети санкцій» проти Росії. *Бізнес*: веб-сайт URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/bayden-anonsuvav-nishchivni-sankciji-protiv-rosiji-ostanni-novini-50219772.html> (дата звернення 05.04.2022)

¹³ Японія введе нові санкції проти Росії. *Лента ру*: веб-сайт URL: <https://web.archive.org/web/20220225050844/https://lenta.ru/news/2022/02/25/japansanc/> (дата звернення 05.04.2022)

¹⁴ Японія оголосила про додаткові санкції проти Росії. *Укрінформ*: веб-сайт URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3412470-aronia-ogolosila-pro-dodatkovii-sankcii-protiv-rosii.html> (дата звернення 05.04.2022)

¹⁵ Канада негайно вводить санкції проти Росії. *Газета юа*: веб-сайт URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_kanada-negajnovvudit-sankciyi-protiv-rosiyi/1072487 (дата звернення 05.04.2022)

¹⁶ веб-сайт URL: <https://vz.ru/news/2022/2/22/1145126.html> (дата звернення 05.04.2022)

¹⁷ EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. *European Council Council of the European Union*: веб-сайт URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/> (дата звернення 05.04.2022)

¹⁸ От Шойгу до Симоньян: ЕС назвал россиян, попавших под санкции из-за признания ДНР и ЛНР. *BBC*: веб-сайт URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60495839>

¹⁹ Official Journal of the European Union. веб-сайт URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:0421:FULL&from=EN> (дата звернення 05.04.2022)

²⁰ Євросоюз вночі на суботу опублікував новий санкційний пакет проти Росії. *Thebell*: веб-сайт URL: <https://thebell.io/evrosoyuz-v-noch-na-subbotu-opublikoval-novyy-sanktsionnyy-paket-protiv-rossii> (дата звернення 05.04.2022)

²¹ Там само.

²² Там само.

Євросоюз ввів санкції, що стосуються фінансового, енергетичного, транспортного, технологічного сектору, а також візової політики	заборона на продаж літаків, запасних частин та обладнання російським авіакомпаніям; постачання літаків з Євросоюзу триватимуть лише до 28 березня 2022 року за контрактами, укладеними до 26 лютого. Також під заборону потрапляють їх страхування та техобслуговування ²² забороняється продаж, постачання, передача, експорт у Росію товарів та технологій, призначених для використання в авіації чи космічній індустрії ²² повна заборона лізингу літаків, гелікоптерів та іншої авіатехніки в РФ, а також їх страхування та техобслуговування ²² заборона постачання товарів та технологій подвійного призначення, запровадження обмежень на експорт високотехнологічних товарів та технологій їх виробництва ²² ; заборона на постачання товарів, обладнання та технологій для нафтоперероблення ²² заборона російським дипломатам, чиновникам та бізнесменам користуватися спрощеним візовим режимом для привілейованого доступу до ЄС; це рішення не стосується пересічних громадян Росії ²² . заморожують резерви Центрального банку РФ, що знаходяться у банках країн G7 (йдеться про половину резервів ЦБ) скасовують програму «золотих паспортів» для інвесторів із Росії відключають частину російських банків від системи SWIFT, а саме: ВТБ, Відкриття, Новікомбанк, Радкомбанк, Промсвязьбанк. заборону мовлення Russia Today, Sputnik та їх дочірніх організацій на своїй території, закриття неба ЄС для літаків, пов'язаних з Росією, заморожування активів високопосадовців, представників російської еліти, а також членів їх сімей і посібників, і обмеження видачі їм «золотих паспортів»
Швейцарія	приєдналася до санкцій Євросоюзу, запроваджених після визнання ДНР та ЛНР
Україна	відповідно до Закону України «Про санкції» запровадила санкції проти 47 російських діячів, які публічно заявили про підтримку військових злочинів Росії в Україні ²³ . До санкційного списку потрапили співаки і музиканти, які брали участь у пропагандистському концерті «Крымская весна» 18 березня 2022 року, а також політики, пропагандисти та посібники Кремля ²⁴ .
Латвія, Литва та Чехія, Португалія	Припинили видачу нових віз російським громадянам на невизначений термін та закрили повітряний простір для російських авіакомпаній ²⁵ .
Болгарія, Румунія, Польща, Естонія, Словенія, Фінляндія, Бельгія, Данія, Німеччина, Ісландія, Ірландія, Італія, Австрія, Швеція, Нідерланд, Іспанія, Франція, Норвегія, Північна Македонія	закрили повітряний простір для російських авіакомпаній
Чехія	заморозила майно та рахунки російських олігархів, які потрапили під санкції через війну з Україною, на сотні мільйонів крон
Багамські острови	підтримали санкції США та ЄС, а їхній Центробанк уже виявив російських активів на 3 млрд дол.

²³ Про внесення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Закон України від 25 березня 2022 р. № 243-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2022-%D1%80#Text>(дата звернення 05.04.2022)

²⁴ Міністерство культури та інформаційної політики розширило санкційний список пропутінських діячів. *Суспільне новини*: веб-сайт URL: <https://suspihne.media/222197-ministerstvo-kulturi-ta-informacijnoi-politiki-rozsirilo-sankcijnij-spisok-proputinских-diyachiv/> (дата звернення 05.04.2022)

²⁵ Португалія призупиняє видачу росіянам золотих віз. *Радіо свобода*: веб-сайт URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-portuhaliya-pruzupnyuaye-vydachu-rosiyanam-zolotykh-viz/31726031.htm>(дата звернення 05.04.2022)

Рис. 1. Рейтинг росії серед найбільших економік світу за ринковими курсами валют²⁷

- нова заборона на імпорт із РФ на суму 5,5 млрд євро;

- заборона участі російських компаній у державних закупівлях у ЄС і виключення будь-якої фінансової підтримки ЄС російським державним органам.

Зазначимо, що перша хвиля санкцій була запроваджена ще у 2014 року після Анексії Криму та ООС. ергову хвилю санкцій почали запроваджувати в лютому-березні 2022 року, після початку повномасштабного торгнення окупаційних військ РФ до України.

Через війну багато країн запровадили санкції проти РФ, а великі компанії припинили співпрацю або обмежили роботу на ринках російської федерації, а саме: Apple Pay; Apple; ApiX-Drive; Adidas; Audi; AMD; Amazon; Adobe; Avast; Avon; Bayer; British Petroleum; BBC; BMW; Bolt; Boeing; Bosch; Bridgestone; BTC-Alpha; Chevrolet; Cannes Festival; Cadillac; Carlsberg Group; CEX IO; Cinema 4D; Danone; Disney; Dell; Deloitte; Deutsche Bank; Dropbox; Dunkin' Donuts; DHL; Eurovision; Ericsson; ExxonMobil; Ebay; Etsy; Facebook; FedEx; Formula 1; Ford Motor Company; FIFA; Google Pay; Google; Google Maps; Getcontact; General Motors; Oracle; IKEA; JCB; LINX; Michelin; Pfizer; Ricoh; Sony Pictures; Unilever; Volkswagen.

Таким чином, за результатами здійсненого аналізу, можна зазначити, що російська економіка за часів війни з Україною опинилася у глибокій кризі: населення зіткнулося з різким падінням рубля, обмеженнями на ключові послуги у банках та стрімким зростанням цін. Якщо вимірювати за сьогоднішнім обмінним курсом, російська економіка була

б 22-ою за величиною у світі. Багато хто залишився без роботи. Найважче буде найбіднішим.

В свою чергу це спричинило великі втрати російської економіки²⁶ (рис. 1).

Однією з вагомих причин кризи є відключення росії від системи SWIFT. Як результат банки росії не в змозі торгувати великими об'ємами та стали небажаними для зберігання коштів. Суттєвого впливу наносять заморожені золотовалютні резерви, що, в свою чергу, поступово призводить до валютної кризи.

За час повномасштабного вторгнення росії на Україну акції російських компаній, які торгуються у Лондон, за Індексом Dow Jones Russia GDR (рис. 2.), впав більш ніж на 98%. За підрахунками Bloomberg, спад знищив 572 мільярди доларів із ринкової вартості 23 акцій, включаючи ПАТ «Газпром», ПАТ «Сбербанк Росії» та ПАТ «Роснефть».

Таким чином за попередніми оцінками російська економіка може скоротитися на 7% у наступному році замість 2% зростання, яке було прогнозовано до вторгнення. Інші кажуть, що падіння може становити 15%.

Довгострокові перспективи жакливі. Якщо санкції будуть збережені, росія буде відрізана від своїх основних торговельних партнерів, крім Китаю та Білорусі. Зараз рейтингові агентства прогнозують,

²⁶ 100 компаній-гігантів більше не ведуть бізнес з росіянами: інфографіка. 24 канал: веб-сайт. URL: https://24tv.ua/100-kompaniy-gigantiv-bilshe-ne-vedut-biznes-rosiyanami-infografika_n1891133 (дата звернення 13.04.2022)

²⁷ The Russian economy is headed for collapse. *Theconversation*: веб-сайт. URL: <https://theconversation.com/the-russian-economy-is-headed-for-collapse-178605> (дата звернення 15.04.2022)

Рис. 2. Динаміка Індексу Dow Jones Russia

Country	\$bn
Cyprus 🇨🇵	\$167.02B
UK 🇬🇧	\$51.98B
Netherlands 🇳🇱	\$47.78B
Bermuda 🇧🇲	\$42.44B
Luxembourg 🇱🇺	\$31.28B
Ireland 🇮🇪	\$27.91B
France 🇫🇷	\$23.31B
Bahamas 🇧🇲	\$22.96B
Germany 🇩🇪	\$21.45B
Switzerland 🇨🇭	\$17.66B

Рис. 3. Країни, які найбільше інвестують в росію, 10 країн за обсягом інвестицій станом на червень 2021 року (млрд дол США)²⁸

що росія незабаром не зможе розплатитися зі своїми кредиторами, що знову ж таки матиме колосальні довгострокові наслідки для економіки. Його репутація як позичальника з поганою репутацією ускладнить залучення іноземних інвестицій без масових гарантій, що потенційно зробить його повністю залежним від Китаю.

Зазначимо, що росія займає третє місце у світі з видобутку нафти, друге місце з видобутку природного газу і входить до п'ятірки найбільших виробників сталі, нікелю та алюмінію. Вона також є найбільшим експортером пшениці у світі (майже

20% світової торгівлі). Зі свого боку, Україна є ключовим виробником кукурудзи (6-е місце), пшениці (7-е місце), соняшника (1-е місце) та входить до десятки найбільших виробників цукрових буряків, ячменю, сої та ріпаку.

У день початку вторгнення фінансові ринки у всьому світі різко впали, а ціни на нафту, природний газ, метали та продукти харчування різко зросли. Після останніх подій ціни на нафту марки Brent перевищили 100 доларів США за барель уперше з 2014 року (125 доларів США за барель на момент написання), тоді як європейські ціни на газ TTF зросли до рекордних 192 євро 4 березня.

Хоча високі ціни на сировинні товари були одним із ризиків, які вже були визначені як потенційно руйнівні для відновлення, ескалація конфлікту підвищує ймовірність того, що ціни на сировинні товари

²⁸ Opinion: Companies leaving Russia will not have a huge economic impact. *Investmentmonitor*: веб-сайт. URL: <https://www.investmentmonitor.ai/special-focus/ukraine-crisis/russia-economy-departing-companies-invasion> (дата звернення 15.04.2022)

залишатимуться високими протягом більш тривалого часу. У свою чергу, це посилює загрозу тривалої високої інфляції, тим самим збільшуючи ризики стагфляції та соціальних хвилювань як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються.

Російська економіка в 2022 році зазнає великих труднощів, впадаючи в глибоку рецесію. Оновлений прогноз Sofase щодо ВВП на 2022 рік становить $-7,5\%$ після відновлення, що спостерігалось минулого року. Це спричинило те, що було знижено оцінку ризику країни з В (досить високий) до D (дуже високий).

Російська економіка могла б виграти від вищих цін на сировинні товари, особливо експорту енергоресурсів. Проте країни ЄС заявили про намір обмежити імпорт із росії. У промисловому секторі, як зазначалося вище, обмежений доступ до напівпровідників, комп'ютерів, телекомунікацій, засобів автоматизації та інформаційної безпеки західного виробництва буде шкідливим, враховуючи важливість цих ресурсів у російській гірничодобувній та обробній промисловості.

Війна росії з Україною дала поштовх гуманітарній кризі та поставила під загрозу стабільність геополітичних відносин. Прогнозується, що обсяг виробництва у регіоні Європи та Центральної Азії скоротиться більш ніж на $4,1\%$ у 2022 році, що стане другим великим шоком та регіональною рецесією за два роки. Більше того, війна посилює побоювання щодо різкого уповільнення зростання світової економіки. Як результат, економічні наслідки конфлікту відбилися по багатьох глобальних каналах, включаючи товарні та фінансові ринки, торговельні та міграційні зв'язки та довіру. Сусідні країни регіону Європи та Центральної Азії, ймовірно, зазнають значних економічних збитків через їх сильні торгові, фінансові та міграційні зв'язки з Україною та Росією. Війна також підвищила ймовірність дестабілізуючої хвилі біженців, повсюдних фінансових потрясінь у деяких країнах з ринком, що формується, і країнах, що розвиваються, послаблення інфляційних очікувань і відсутності продовольчої безпеки. Затяжний конфлікт, ймовірно, посилить невизначеність політики та призведе до фрагментації глобальних торгових та інвестиційних мереж.

Наразі, вся світова економіка відчуває наслідки уповільнення зростання та прискорення інфляції. Впливи проходять трьома основними каналами:

- вищі ціни на такі товари, як продукти харчування та енергоносії, що сприяють інфляції, і, у свою чергу, призводить до зниження вартості доходів та зниження попиту.

- країни зіткнулися з порушенням торгівлі, ланцюжків постачання та грошових переказів, а також з історичним сплеском потоків біженців.

- зниження ділової впевненості та посилення невизначеності інвесторів впливають на ціни активів, посилюючи фінансові умови і потенційно стимулюючи відтік капіталу з ринків, що розвиваються.

Ціни на енергоносії, зерно та метал зросли після вторгнення росії до України, що відповідно впливає на інфляцію (рис. 4-7).

Рис. 4. Вартість нафта (дрол/барель)

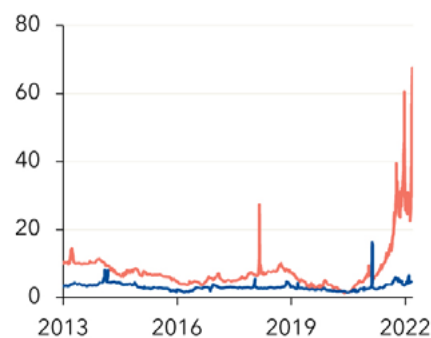

Рис. 5. Вартість природного газу

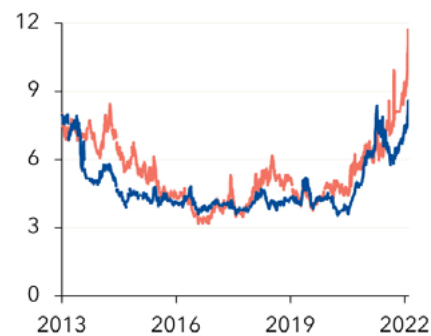

Рис. 6. Вартість кукурудзи та пшениці

Росія та Україна є великими виробниками сировинних товарів, і збої у їх виробництві призвели до різкого зростання світових цін, особливо на нафту та природний газ. Ціни на продукти харчування підскочили, а пшениця, на яку Україна та росія становлять 30% світового експорту, досягла рекордного рівня.

Розробникам політики необхідно забезпечити кращу підготовку до подолання майбутніх криз у рамках прихильності до комплексного підходу до підтримки сталого, інклюзивного та зеленого розвитку. Їм слід зміцнити свої буфери макроекономічної політики та інституції для зміцнення стабільності;

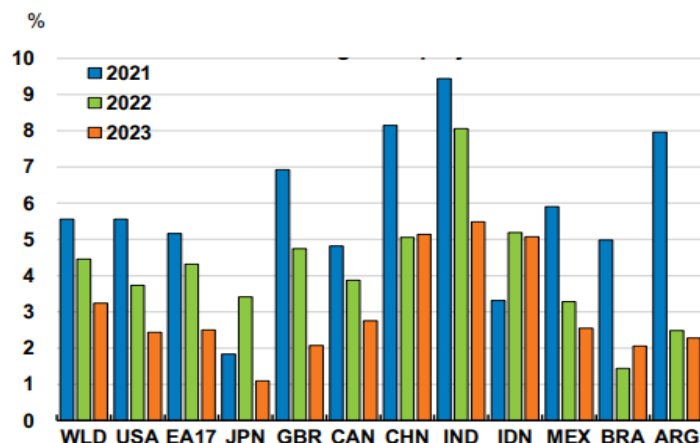

Рис. 7. Індекс металів

Таблиця 2

Наслідки війни росії з Україною

<p>Європа</p>	<p>Втрати в Україні вже величезні. Безпрецедентні санкції щодо росії завдають шкоди фінансовому посередництву та торгівлі, що неминуче призведе до глибокого спаду в цій країні. Знецінення рубля підживлює інфляцію, ще більше знижуючи рівень життя населення. Енергетика є основним каналом поширення для Європи, оскільки росія є важливим джерелом імпорту газу. Наслідками можуть бути ширші збої в ланцюжку поставок. Ці ефекти підживлюватимуть інфляцію і уповільнюватимуть відновлення після пандемії. Східна Європа зіткнеться зі зростаючими витратами на фінансування та впливом біженців. За даними Організації Об'єднаних Націй, він прийняв більшу частину з 3 мільйонів людей, які недавно залишили Україну.</p> <p>Європейські уряди також можуть зіткнутися з фінансовим тиском через додаткові витрати на енергетичну безпеку та оборону.</p> <p>У той час як іноземні ризики падіння російських активів скромні за світовими стандартами, тиск на ринки, що розвиваються, може посилитися, якщо інвестори шукатимуть більш безпечні притулки. Так само більшість європейських банків мають скромні і керовані прямі позиції щодо росії.</p>
<p>Кавказ та Середня Азія</p>	<p>Крім Європи, ці сусідні країни відчують серйозніші наслідки рецесії в Росії та санкцій. Тісні зв'язки між торгівлею та платіжною системою стримуватимуть торгівлю, грошові перекази, інвестиції та туризм, що негативно позначиться на економічному зростанні, інфляції, а також на зовнішніх та фіскальних рахунках.</p> <p>Хоча експортери сировинних товарів мають виграти від вищих світових цін, вони зіткнуться з ризиком скорочення експорту енергоресурсів, якщо санкції поширяться на трубопроводи через росію.</p>
<p>Близький Схід та Північна Африка</p>	<p>Імовірні серйозні хвильові ефекти від вищих цін на продукти харчування та енергоносії та посилення глобальних фінансових умов. Єгипет, наприклад, імпортує близько 80 відсотків своєї пшениці із Росії та України. І, будучи популярним туристичним напрямком для обох, він побачить скорочення витрат відвідувачів.</p> <p>Політика стримування інфляції, така як збільшення державних субсидій, може чинити тиск на і так слабкі бюджетні рахунки. Крім того, погіршення умов зовнішнього фінансування може спровокувати відтік капіталу та посилити перешкоди для зростання у країнах з високим рівнем боргу та великими потребами у фінансуванні.</p> <p>Зростання цін може посилити соціальну напруженість у деяких країнах, наприклад, у країнах із слабкими системами соціального захисту, обмеженими можливостями працевлаштування, обмеженим бюджетним простором та непопулярними урядами.</p>
<p>На південь від Сахари</p>	<p>Так само як континент поступово відновлювався після пандемії, ця криза загрожує цьому прогресу. Багато країн регіону особливо вразливі до наслідків війни, особливо через більш високі ціни на енергоносії та продукти харчування, скорочення туризму та потенційні труднощі з доступом до міжнародних ринків капіталу.</p> <p>Конфлікт виникає, коли більшість країн залишається мінімальний політичний простір для протидії наслідкам шоку. Це, ймовірно, посилить соціально-економічний тиск, уразливість державного боргу та наслідки пандемії, з якою вже зіткнулися мільйони домогосподарств та підприємств.</p> <p>Рекордні ціни на пшеницю особливо турбують регіон, який імпортує близько 85 відсотків своїх поставок, третина яких надходить із Росії чи України.</p>

Західна півкуля	<p>Ціни на продукти харчування та енергоносії є основним каналом вторинних ефектів, які у деяких випадках будуть значними. Високі ціни на сировинні товари, ймовірно, значно прискорять інфляцію в Латинській Америці та Карибському басейні, де середньорічний рівень вже становить 8 відсотків у п'яти найбільших країнах світу: Бразилії, Мексиці, Чилі, Колумбії та Перу. Центральним банкам, можливо, доведеться додатково захищати довіру до боротьби з інфляцією.</p> <p>Вплив дорогих товарів зростання може бути різним. Більш високі ціни на нафту завдають шкоди імпортерам з Центральної Америки та Карибського басейну, у той час як експортери нафти, міді, залізняку, кукурудзи, пшениці та металів можуть стягувати вищу плату за свою продукцію та пом'якшувати вплив на економічне зростання.</p> <p>Фінансові умови залишаються відносно сприятливими, але конфлікт, що посилюється, може викликати глобальні фінансові труднощі, які при посиленні внутрішньої грошово-кредитної політики позначатимуться на зростанні.</p> <p>Сполучені Штати мають мало зв'язків із Україною та росією, що послаблює прямі наслідки, але інфляція вже була на найвищому рівні за чотири десятиліття до того, як війна підняла ціни на сировинні товари. Це означає, що ціни можуть продовжувати зростати, оскільки Федеральна резервна система починає підвищувати процентні ставки.</p>
Азія та Тихий океан	<p>Вторинні ефекти від росії, ймовірно, обмежені, враховуючи відсутність тісних економічних зв'язків, але більш повільне зростання в Європі та світовій економіці завдасть важких збитків великим експортерам.</p> <p>Найбільший вплив на поточні рахунки вплинуть імпортери нафти з країн АСЕАН, Індії та країн з прикордонною економікою, включаючи деякі острови Тихого океану. Це може бути посилено зниженням туризму країни, що залежать від відвідування росіян.</p> <p>Для Китаю негайний ефект має бути меншим, тому що фінансові стимули підтримають мету зростання 5,5% цього року, а Росія закуповує відносно невеликий обсяг його експорту. Тим не менш, ціни на сировинні товари та послаблення попиту на великих експортних ринках погіршують проблеми.</p> <p>Вторинні ефекти аналогічні Японії та Кореї, де нові нафтові субсидії можуть пом'якшити вплив. Вищі ціни на енергоносії збільшать інфляцію в Індії, яка вже знаходиться на верхній межі цільового діапазону центрального банку.</p> <p>Тиск цін на продовольство в Азії має бути ослаблений за рахунок місцевого виробництва та більшої залежності від рису, ніж від пшениці. Дорогий імпорт продуктів харчування та енергоносіїв призведе до зростання споживчих цін, хоча субсидії та граничні ціни на паливо, продукти харчування та добрива можуть пом'якшити негайний ефект, але з бюджетними витратами.</p>

сприяти інклюзивному та рівноправному відновленню шляхом зміцнення своїх систем соціального захисту для захисту найбільш уразливих, включаючи біженців; і зосередити свою увагу на підвищенні енергоефективності та переході на екологічно чисті технології, щоб забезпечити стійке майбутнє.

Крім глобальних вторинних ефектів, додатковий тиск відчують країни із прямою торгівлею, туризмом та фінансовими ризиками. Економіки, що залежать від імпорту нафти, зіткнуться з більшим бюджетним та торговим дефіцитом та посиленням інфляційного тиску, хоча деякі експортери, наприклад країни Близького Сходу та Африки, можуть виграти від вищих цін.

Більш різке зростання цін на продовольство та паливо може підвищити ризик заворушень у деяких регіонах, від Африки на південь від Сахари та Латинської Америки до Кавказу та Центральної Азії, у той час як відсутність продовольчої безпеки, ймовірно, ще більше посилиться у деяких частинах Африки та Близького Сходу.

У довгостроковій перспективі війна може докорінно змінити глобальний економічний і геополітичний порядок, якщо зміниться торгівля енерго-

носіями, реконфігуруються ланцюжки поставок, фрагментуються платіжні мережі, країни переосмислюють свої запаси резервної валюти. Зростання геополітичної напруги ще більше підвищує ризики економічної фрагментації, особливо у сфері торгівлі та технологій.

Наслідки війни Росії з Україною вже вразили не лише ці країни, а й регіон, і весь світ, і вказують на важливість глобальної системи соціального захисту та регіональних механізмів буферизації економіки.

У той час як деякі ефекти можуть не повністю проявитися протягом багатьох років, вже є явні ознаки того, що війна та пов'язаний з нею стрибок цін на товари першої необхідності ускладнять для політиків у деяких країнах досягнення тендітного балансу між стримуванням інфляції та підтримкою економічного зростання, відновлення після пандемії.

До конфлікту очікувалося, що глобальне відновлення після пандемії триватиме у 2022 та 2023 роках, чому сприяли постійний прогрес у глобальних зусиллях щодо вакцинації, підтримуюча макроекономічна політика в основних економіках та сприятливі фінансові умови. В огляді економіки за грудень 2021 року прогнозується зрос-

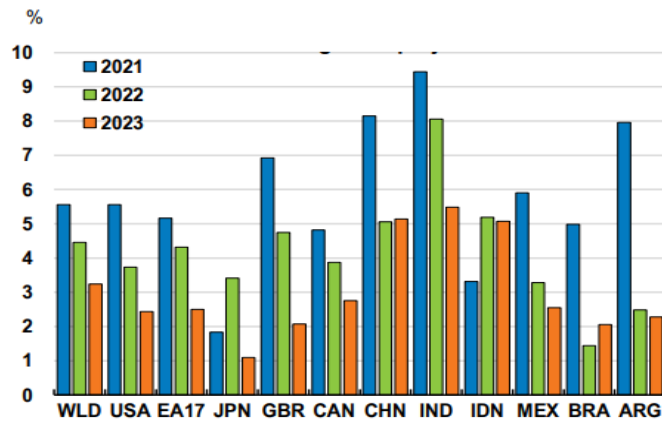

Рис. 8. Прогноз зростання ВВП за грудень 2021 року (Перед війною відбувалося глобальне відновлення)

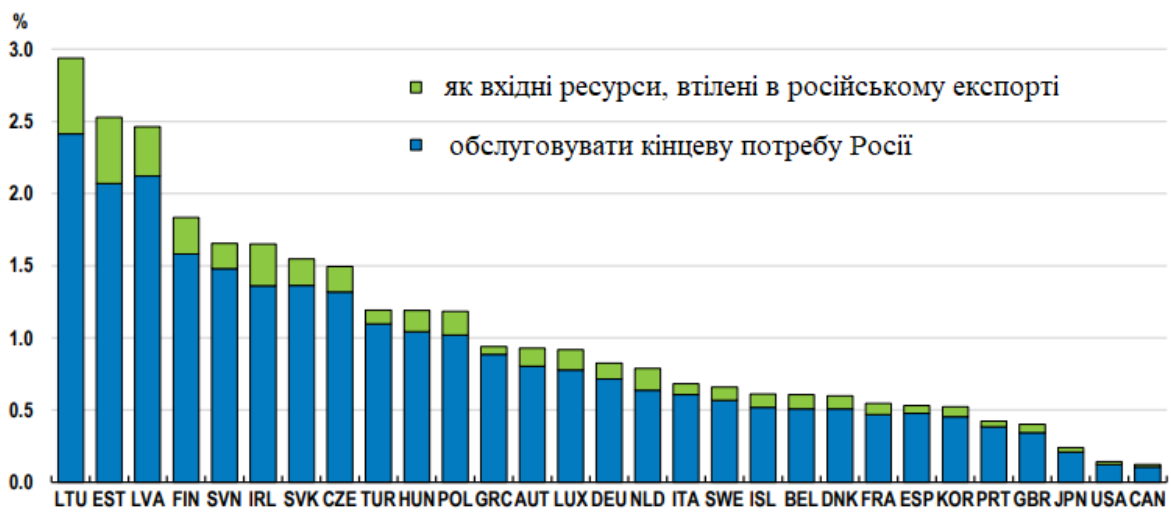

Рис. 9. Більшість країн мають обмежені торгівлі зв'язки з росією. ВДВ, експортована до росії (прямо і опосередковано), 2018 р.

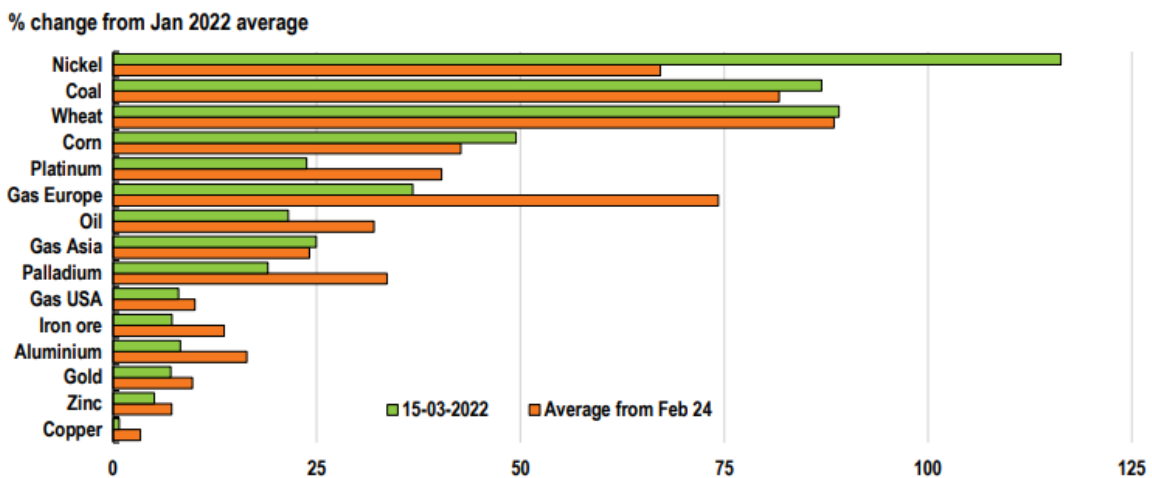

Рис. 10. Різко зросли ціни на основні експортні товари росії та України

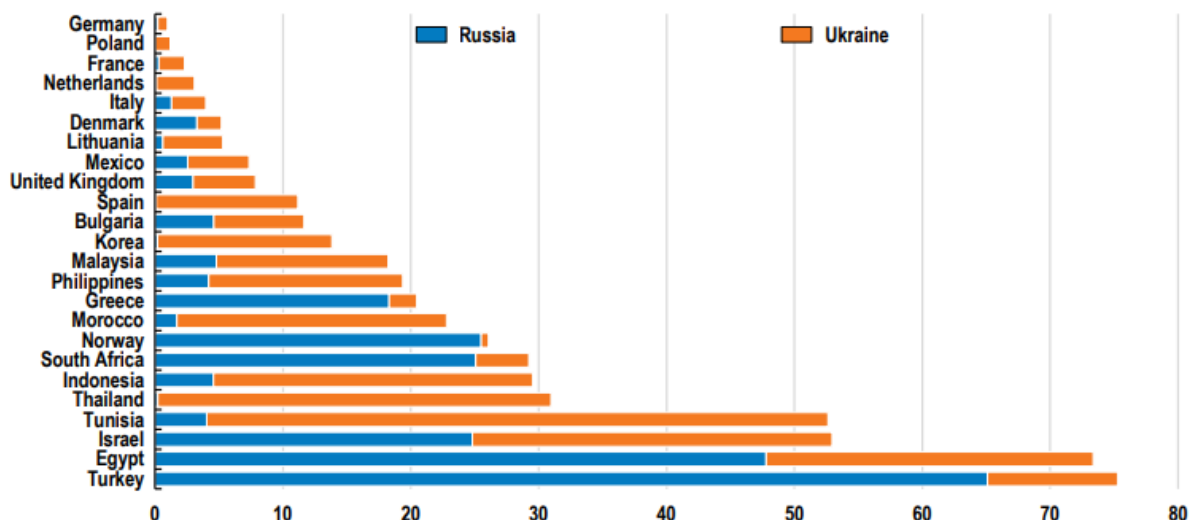

Рис. 11. Частка імпорту пшениці з росії та України в загальному імпорті пшениці у 2019 році, у відсотках

тання глобального ВВП на 4,5% у 2022 році і 3,2% у 2023 році (рис. 8).

Наступні дані національних рахунків та високо-частотні індикатори на початку 2022 року залишалися в цілому відповідними цьому прогнозу, при цьому ділова активність швидко відновилося після зриву варіанту Omicron у більшості країн.

У той же час зростання цін на продукти харчування та енергоносії, обмеження пропозиції, пов'язані з пандемією, і швидке відновлення попиту з середини 2020 року призвели до прискорення та розширення інфляції в більшості країн, особливо в Сполучених Штатах, Латинській Америці та багатьох країнах. Економіка Центральної та Східної Європи.

Війна перешкоджатиме глобальному зростанню та посилить інфляційний тиск. Війна в Україні створила новий негативний шок пропозиції для світової економіки, якраз тоді, коли деякі проблеми ланцюга поставок, які спостерігалися з початку пандемії, почали зникати.

Наслідки війни будуть діяти багатьма різними каналами і, ймовірно, будуть розвиватися, якщо конфлікт буде поглиблюватися далі.

У деяких аспектах пряма роль росії та України у світовій економіці незначна. Разом вони становлять лише близько 2% світового ВВП за ринковими цінами і таку ж частку від загальної світової торгівлі, з обмеженою двосторонньою торгівлею для більшості країн (рис. 9). Фінансові зв'язки з іншими країнами також, як правило, скромні. Запаси прямих іноземних інвестицій у росії та росії в інших економіках становлять від 1 до 1½ відсотка загальносвітового обсягу. Станом на третій квартал 2021 року консолідовані транскордонні банківські вимоги банків, що звітують BIS, до резидентів росії та України становили менше 0,5% від загальної суми у всьому світі.

Однак з одного боку росія та Україна мають важливий вплив на світову економіку. Це відбувається через їхню роль як основних постачальників на ряді товарних ринків. На росію та Україну разом припадає близько 30% світового експорту пшениці, 20% – кукурудзи, мінеральних добрив і природного газу, 11% – олії.

Крім того, ланцюги поставок у всьому світі залежать від експорту металів з росії та України.

Росія є ключовим постачальником паладію, який використовується в каталітичних нейтралізаторах автомобілів, і нікелю, який використовується у виробництві сталі та батареях. Росія та Україна також є джерелами інертних газів, таких як аргон і неон, які використовуються у виробництві напівпровідників, а також великі виробники титанової губки, що використовується в літаках. Обидві країни також мають глобально важливі запаси урану. Ціни на багато з цих товарів різко зросли з початку війни, навіть за відсутності будь-яких істотних перебоїв у виробництві чи обсягах експорту (рис. 10).

Повне припинення експорту пшениці з росії та України призведе до серйозного дефіциту в багатьох країнах, що розвиваються, і в країнах, що розвиваються. Існував би гострий ризик не лише економічних криз у деяких країнах, а й гуманітарних катастроф із різким зростанням бідності та голоду. Збій у виробництві добрив ризикує зробити ці збої більш тривалими, піддаючи стресові постачання сільськогосподарської продукції наступних років. У багатьох країнах Близького Сходу імпорту пшениці з росії та України припадає близько 75% загального імпорту пшениці (рис. 11). Імпорту пшениці з росії та України є дуже важливим у деяких країнах

Незважаючи на невеликий економічний розмір росії, війна та пов'язані з нею санкції вже спричиняють порушення глобального характеру через фінан-

Сценарії розвитку на найближчі роки внаслідок вторгнення росії на територію України

Сценарій	Наслідки вторгнення росії на територію України
Основний	Світові ціни на нафту зростуть на 30 \$ США, ніж до початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Ціни на газ будуть на 50% вище по всій Європі. Передбачається 5% зростання світових цін на продукти харчування.
Жорсткий	Світові ціни на нафту зростуть на 40 доларів США, а ціни на газ підвищаться на 100% для Європи і на 50% для решти світу. Світові ціни на продукти харчування зростуть на 10%. Обидва сценарії включають зростання середніх цін на метал на 23% і збільшення вартості сільськогосподарської продукції на 4%. Вони також передбачають більш високу надбавку за інвестиційний ризик і збільшення державних витрат у Європі.
Швидке закінчення війни	Очікується повернення цін до рівня, що спостерігався на початку лютого, і відновлення виробничих і торгових потоків. Зростання світового ВВП може коливатися у діапазоні від 3,3% до 4% цього року і у діапазоні від 2,5% до 3,2% у 2023 році відповідно до сценарію розвитку подій. У разі загострення війни між Росією та Україною може статися скорочення поставок енергоносіїв, що спричинить значні перебої у виробничому секторі Європи

сові та ділові зв'язки. Фінансові санкції, введені проти росії, були спрямовані проти окремих осіб і банків, обмежили доступ до іноземного капіталу та заморозили доступ до валютних резервів, що зберігаються Центральним банком росії (ЦБР) у західних економіках. Як наслідок, рубль різко знецінився, процентна ставка ЦБ РФ піднялася на 10,5 процентних пункту до 20%, а премії за ризики щодо російського суверенного боргу різко зросли. Затримки та труднощі у здійсненні міжнародних платежів порушують торгівлю і можуть призвести до дефолту в росії. Умови на фінансових ринках у всьому світі також погіршилися, що відображає більшу неприйнятність ризику та невизначеність, при цьому вищі премії за ризик і знецінення валюти також відбуваються в багатьох країнах з ринковою економікою, що розвиваються, а також у країнах Центральної та Східної Європи з відносно міцними діловими зв'язками з росією. Комерційні авіаперевезення та вантажні перевезення також змінюються або взагалі припиняються, що збільшує витрати на ведення бізнесу, і багато транснаціональних компаній призупинили діяльність у росії.

Існують також деякі можливі довгострокові наслідки війни, включаючи тиск на збільшення витрат на оборону, структуру енергетичних ринків, потенційну фрагментацію платіжних систем та зміни у валютній структурі валютних резервів. Перерозподіл світу на блоки, розділені бар'єрами, пожертвує деякими вигодами від спеціалізації, ефекту масштабу та поширення інформації та ноу-хау. А виключення з системи повідомлень SWIFT може прискорити намагання розробити альтернативи. Це зменшить підвищення ефективності від

наявності єдиної глобальної системи та потенційно зменшить домінуючу роль долара США на фінансових ринках і транскордонних платежах.

Таким чином, можна представити такі сценарії розвитку на найближчі роки, що залежатимуть від подальшого розвитку гібридної війни на території України – таблиця 3.

Нинішнє середовище безпеки надзвичайно складне, а протидія гібридним загрозам є головним пріоритетом. Таким чином, постає завдання: моніторинг і аналіз гібридних загроз, обмін між країнами Альянсу інформацією про внутрішні події; навчання НАТО з врахуванням гібридних елементів; національна відповідальність, НАТО зосереджує увагу на наданні членам Альянсу дорадчої допомоги; покращення кіберзахисту; формування дорадчих груп з питань підтримки протидії гібридній війні; розвиток набору комплексних варіантів дій із запобігання і реагування, в рамках яких військові і невійськові інструменти застосовуються разом; вдосконалення та впровадження нових прогресивних технологій; виявлення дезінформації; залучення всіх урядових структур.

Висновки

За результатами дослідження зазначимо, що класичні війни відійшли на другий план, та трансформуються в нові гібридні форми. Що, в свою чергу, потребує постійної фінансової підтримки, а отже стимулювання та формування нової економічної системи. За умови затяжного конфлікту постає необхідність у переформатуванні життя суспільства в усіх аспектах., а отже формування концепції реконструкції економіки країни з урахуванням реальної ситуації.

Інформація про авторів:**Возняк Степан Миколайович,**

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

начальний відділу проблем трансформації та інтеграційних процесів у воєнній сфері науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
28, Повітрофлотський пр., м. Київ, 03049, Україна

Демешок Ольга Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу проблем трансформації та інтеграційних процесів у воєнній сфері науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
28, Повітрофлотський пр., м. Київ, 03049, Україна

Андріянова Ніна Миколаївна,
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник відділу проблем трансформації та інтеграційних процесів у воєнній сфері науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
28, Повітрофлотський пр., м. Київ, 03049, Україна

Шпура Микола Іванович,
кандидат військових наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу проблем трансформації та інтеграційних процесів у воєнній сфері науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
28, Повітрофлотський пр., м. Київ, 03049, Україна

Information about the authors:

Wozniak Stepan Mykolayovych,
Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department of Transformation and Integration Processes in the Military Sphere of the Research Department of Military Policy and Military Strategy of the Center for Military Strategic Studies
Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine
28, Povitroflotsky ave., Kyiv, 03049, Ukraine

Demeshok Olha Oleksandrivna,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Research Fellow at the Department of Transformation and Integration Processes in the Military Sphere, Research Department of Military Policy and Military Strategy, Center for Military Strategic Studies
Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine
28, Povitroflotsky ave., Kyiv, 03049, Ukraine

Andriyanova Nina Mykolayivna,
Candidate of Political Science,
Leading Researcher at the Department of Transformation and Integration Processes in the Military Sphere of the Research Department of Military Policy and Military Strategy of the Center for Military Strategic Studies
Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine
28, Povitroflotsky ave., Kyiv, 03049, Ukraine

Shpura Mykola Ivanovych,
Candidate of Military Sciences, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow, Department of Transformation and Integration Processes in the Military Sphere, Research Department of Military Policy and Military Strategy, Center for Military Strategic Studies
Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine
28, Povitroflotsky ave., Kyiv, 03049, Ukraine